

Det empiriske grundlag er de voldsomme sammenstød mellem de såkaldte højrehåndskaster og venstrehåndskaster, der fandt sted i de europæiske handelsstøttesteder på Coromandelkysten i den formative periode fra omkring 1700 til 1850, hvor Sydindien blev en del af det britiske kolonirige. Disse sammenstød er blevet indgående analyseret med henblik på at afdække såvel de indiske elites og interessegruppers mål og midler som de europæiske koloniadministrationers holdninger og reaktioner. Her har arkivsituationen gjort det muligt at besvare disse spørgsmål særligt indgående i forbindelse med fem markante sammenstød mellem inderne indbyrdes og med europæerne: i Madras i de første 20 år af 1700-tallet samt i 1780'erne, i den franske koloni Pondicherry i 1768 samt i Trankebar 1787-89 og 1815-25. Som grundlag for disse punktundersøgelser har Niels Brimnes inddraget et omfattende arkivmateriale fra Oriental and India Office i London, fra Tamil Nadu State Archives i Madras samt fra Rigsarkiverne i København og i Oslo.

Undersøgelsen af kasteulighederne i Trankebar er selvsagt ikke skrevet som bidrag til dansk historie. I tidens løb er der skrevet ganske meget om Trankebar. Fra Kay Larsens pionerarbejder omkring århundredeskiftet, hvor vægten blev lagt på de eksotiske og personalhistoriske aspekter, over storværket Vore gamle Tropekolonier 1952-53, hvor hovedvægten blev lagt på kolonihistorien, og videre til de opfølgende bind af Politikens Danmarkshistorie, hvor kolonierne i Indien i 1980 overvejende er anskuet som handelsstøttesteder i en bredere økonomisk-historisk sammenhæng. Man gør derfor næppe afdele eller nulevende danske historikere, der har skrevet om Ove Gieddes koloni fra grundlæggelsen af Dansborg i 1620 til salget til englænderne i 1845, uret ved at sige, at ingen af dem i virkeligheden er kommet ind på livet af de indere – hinduer, muslimer og kristne – der i de 225 år levede i fred i den lille by og dens omliggende landsbyer. Derfor er bogen naturligvis et meget velkomment bidrag til denne eksotiske del af dansk historie. Men grundlæggende udnyttes det velbevarede danske arkivmateriale i København og i Madras til at fortælle den store historie: om kolonialismeprocessens faser i det folkerige Sydindien.

I denne store historie står både Trankebar og Pondicherry som kolonisamfund, hvor transformationsprocessen midt i 1700-tallet gik i stå, og hvor forholdet mellem koloniadministrationen og de indiske elites og grupperinger derfor belyser udviklingens ældre faser. Hvor europæerne stod svage, og hvor de derfor blev nødt til at forholde sig til konflikterne og befolkningens flugt fra deres områder på indernes præmisser og i overensstemmelse med indiske normer. Det vil sige gå ind og påtage sig de tidligere indiske herskeres funktioner som opmænd og dommere i stridigheder, som de af elementære magtmæssige grunde ønskede at holde sig helt uden for. Men som de som følge af deres svage magtgrundlag blev tvunget til at tage del i.

I Madras og i de voksende dele af Sydindien, som efter 1760 kom under britisk administration, forløb udviklingen anderledes. Her gav de grundlæggende interessemodsætninger mellem de to kaste-grupper sig et ydre udtryk i kampen om de værdighedstegn i form af flag, musik, våben og processionsvogne, som de hver for sig gjorde krav på at gøre brug af, og som udtrykte deres aktuelle magt og prestige. Men det er en hovedpointe i bogen, at de fremtrædende indiske grupper i de britiske områder på et tidligt tidspunkt var nået til en modus vivendi med kolonimagten, som begge parter herefter ønskede at fastholde. I de løbende konflikter blev begge parter nu interesserede i at anskue Indien som et til alle tider statisk samfund, der skulle bevares. Et grundsynspunkt, som den bureaukratiserede britiske administration herefter kunne bygge sin lovgiv-

ning på, og som den nu også havde den militære magt til at basere sin domspraksis på. I den hensigt at realisere sit overordnede mål: et friktionsfrit kolonierredomme.

En kort anmeldelse har ikke mulighed for at komme nærmere ind på forfatterens mange perspektivrige iagttagelser og tankevækkende vurderinger. Bogen har bud til det internationale forskermiljø, inden for hvilket den er skrevet. Derfor er der også grund til at glæde sig over, at den ikke er blevet udgivet af et dansk forlag, der erfaringsmæssigt ikke evner at få denne type bøger ud i verden, men at opgaven er blevet overdraget det britiske Curzon Press, som har et fortjent ry for at distribuere sine bøger.

Ole Feldbæk

MARGIT MOGENSEN og NIELS W. BRUUN: Førslevdegnens optegnelser. Optegnelsesbog for degnen Anders Jensen Kier 1667-1693. Landbohistorisk Selskab 1998, 208 s., ill., kr 168. Landbohistorisk Selskabs Bogsalg, Gl. Estrup, 8963 Auning.

Degnens midterposition i sognet, hverken rigtig gejstlig eller helt og aldeles bonde, har antagelig ofte været en svaghed, men tillige også kunnet vendes til en styrke, hvad en tid lang synes at have været gældende for forfatteren til de her udgivne optegnelser. Der er tale om et meget blandet indhold, men afsnittene med husholdningsregnskaber, handels- og lånetransaktioner, høstopgørelser, fortegnelser over opsparet sølv og degnefamiliens indbo tyder på driftighed og er naturligvis i sig selv værdifulde bidrag til belysning af forhold og vilkår i landsbysamfundet i den foreliggende periode.

Hertil kommer vidnesbyrd om Førslevdegnens professionelle virke – afskrifter af bønner og vers – og hans uddannelsesmæssige baggrund i form af talrige afsnit på latin, bl.a. mange afskrifter fra Cicero. Og endelig er der, både på dansk og i visse tilfælde på latin, en hel gruppe embedsskrivelser, som Anders Kier selv kalder kongebreve, bispebreve og provstebreve. Udgiverne har her valgt at bringe henvisninger til, hvor de kongelige skrivelser måtte være trykt eller hvor de kan findes i kancelliets registre eller tegnelser, men til gengæld valgt in extenso at gengive en række kongebreve, bispers og provsters breve og følgeskrivelser ud fra den såre rimelige betragtning, at man ikke kan vente at finde dem bevaret andetsteds. Dertil er den gennemsnitlige bevaringstilstand i de gejstlige arkiver for ringe, når det drejer sig om slutningen af 1600-tallet.

En tillægsgevinst er da, at man får et godt indtryk af, hvad man kunne kalde det parallelle gejstlige kommunikationssystem med meddelelser fra biskop over provst og præst og altså eventuelt også degn, og eksempelvis pengebeløb den anden vej. Og det var ikke bare skatter. Det kunne også være en to gange »afbrændt« præst på Bornholm, der skulle have hjælp i form af en rigsdaler af hver kirke i Sjællands Stift, eller det kunne være den stakkels enke i Jylland, som skulle bruge en stor sum penge for at kunne løskøbe sin søn fra »styrkerne«.

Der er således mange måske lidt uventede perspektiver i denne udgivelse, som er forsynet med en kyndig indledning, en informativ oversigt over indholdet, en fortløbende tekst, hvori de latinske dele er oversat, mens de af de latinske tekster, der ikke er rene afskrifter, er samlet i et afsnit for sig. Der er en ordliste, så man kan få opklaret, hvad en »snopped« hest er for noget, samt få genopfrisket, hvordan det nu var med mønt, mål og vægt. Hertil naturligvis de tilborlige registre over personer og steder, samt løbende illustrationer, frem-

fundet med fantasi, tildels reproduceret i farver og f.eks. s. 30-31 med rigelig plads, så man for en gangs skyld har glæde af en gengivelse af Videnskabernes Selskabs kort.

Faktisk forekommer udgivelsen i princippet og i udførelsen at være forbløffende, hvad der bevirker, at anmelderen står ganske uden indvendinger. En betænkelig situation. Så man er helt lettet ved at finde en umiskendelig, omend fuldstændig betydningsløs trykfejl side 28 i henvisningen i trediesidste linie.

Anders Monrad Møller

H. ARNOLD BARTON: Northern Arcadia. Foreign Travellers in Scandinavia, 1765-1815. Southern Illinois University Press, 1999. ix + 223 s. Ill. 39,95 US-dollars.

Den svensk-amerikanske professor H. Arnold Barton – nu emeritus – vil især være kendt blandt danske historikere for sin bog »Scandinavia in the Revolutionary Era 1760-1815« anmeldt i dette tidsskrift i 1987 (s.191-93). Han har her samlet og behandlet personlige rejseberetninger fra godt 30 mennesker – heriblandt to kvinder: Mary Wollstonecraft og Lady Sarah Lyttelton – spændende fra celebriteter som Thomas Malthus, Vittorio Alfieri, Nathanael Wraxall og Francisco de Miranda til mindre kendte, men derfor ikke mindre interessante skikkelser, der i de år blev draget mod det sagnagtige Norden. Her defineret som Danmark med hertugdømmerne og atlantehavsøerne – dog ikke Grønland – samt Norge, Sverige, Finland og Nordkalotten. For Sveriges vedkommende har han kunnet bygge på Samuel E. Brings autoritative bibliografiske fortegnelse fra 1954 over rejser i Sverige indtil 1950, mens han for det øvrige Nordens vedkommende har været henvist til at opbygge sin egen bibliografi. Bogens noteapparat og dens udvalg af litteratur og rejsekilder samt registret opfylder ethvert rimeligt krav; og professor Bartons store fortrolighed med de skandinaviske landes historie vil gøre det til en på forhånd ufrugtbar opgave at søge efter fejl.

Bogens værdi ligger ikke først og fremmest i, hvad den fortæller om de nordiske lande og folk, men hvad den fortæller om fortællerne. For lokal- og regionalhistorikere vil den rumme en række interessante informationer. Men ofte vil det, som den ene rejsende roser, blive kritiseret af en anden rejsende – hvorefter historikeren sidder tilbage med den ikke umulige, men dog ret udsigtsløse opgave at bestemme sig for, hvem han vil sætte sin lid til. Og udsagnene om de enkelte nordiske folks nationalkarakter siger som oftest mere om den rejsendes læsning af Tacitus' Germania end om hans dybere indsigt i nordmændenes liv som ædle vilde i Kæmpers Fødeland. Derimod siger rejseberetningerne – som forfatteren selv er den første til at understrege og uddybe – overordentligt meget om de lande de kom fra og den tid de levede i – og om det Europa, der kulturelt var deres fælles referenceramme. Således indtræder der et markant gennemgående skift omkring 1790 fra en oplyst realisme og en positiv holdning til sin egen civilisation til en efterfølgende attitude præget af en sentimental idealisering af de nordiske lande og folk og en romantisk lede ved sin egen materialistiske civilisation.

Specielt for dansk historie er det interessant, at Danmark tiltrækker de færreste rejsende – og samtidig afføder de fleste negative udsagn. Holsten og Slesvig gør ganske vist et positivt indtryk på de rejsende både i den første og i den anden del af perioden. Men Danmark selv er konturløst: for meget lig det land, den

rejsende kom fra til rigtig at fængsle. Og rejsende kommer jo uundgåeligt med forudfattede meninger i bagagen. Mange havde forinden læst Robert Molesworths ekstremt negative beskrivelse af Danmark som det var i 1692, og englænderne var patriotisk forargede over den skæbne, der var overgået kong Georg 3.s unge søster Caroline Mathilde. Og måtte de endelig modstræbende erkende, at både danskere og nordmænd i realiteten levede friere end de fleste folk i Europa, var det dem magtpåliggende at understrege, at den danske enevælde forfatningsmæssigt var den mest vidtgående i kristenheden, og at den faktiske frihed kun var til låns, ikke garanteret.

Danmark havde en dårlig presse i de år. Og gjorde intet for at forbedre den.

Ole Feldbæk

IDA BULL: De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet. Slekt, hushold og forretning. Disputats. Nr. 26 i Skriftserie fra Historisk Institut. Tronhjem 1998. 345 sider. NOK 250.

Krisen efter Napoleonskrigens afslutning ramte den gamle helstats kerneland Danmark hårdt. Et efter et faldt de store handelshuse fra den florissante handels tid for de ny konjunkturer, Ryberg i 1821, de Coninck i 1822 og Duntzfeldt i 1831. Dermed mistede eftertidens historikere uvurderlige kilder, for konkurrencerne skete før tiden havde indhyldet deres virksomhed i en sådan patina, at en historisk bevidst samtid fandt deres papirer bevaringsværdige. Derfor forsvandt de regnskaber og den korrespondance, der kunne have belyst deres virksomhed under den florissante handelsperiode, i papirmøllen for at skaffe kreditorerne en skilling ekstra. Dansk forskning blev tvunget til at forlade sig på offentlige papirer, og det har vel nok været en af grundene til den betydelige koncentration om den statslige politik i den danske historiografi.

Nordmænd er sejere end danskere, det ved enhver, og mange af de norske handelshuse overlevede indtil 1800-tallets sidste fjerdedel eller længere, og på det tidspunkt var den historiske interesse så stor, at i det mindste nogles forretningspapirer overlevede. Derfor finder vi i Bergen det store Krohnske Forretningsarkiv fra sidste fjerdedel af 1700-årene til slutningen af forrige århundrede, som stadig ikke er udnyttet efter fortjeneste. Det er dog i Tronhjem, der er bevaret de største arkiver fra handelshuse, som dækker både 17 og 1800-årene. De fire store er rådmænd Hans Hornemans på 15,5 hyldemeter, som dækker årene 1709 til hans død i 1764. H. Hoë & Co.s er på 95 hyldemeter og dækker hovedsagelig perioden 1773-1877. Lorck & sønner har efterladt et arkiv på 100 hyldemeter for 1780-1900, og slutteligt er der fra Argellfamilien bevaret fragmenter, herunder et betydeligt skifte fra Thomas Argell.

Norsk historisk forskning har kun benyttet de efterladte arkiver i ringe grad, men som arkivar ved stadsarkivet i Tronhjem har Ida Bull arbejdet med at katalogisere dem, og med hendes disputats kunne man håbe på endelig at se, hvorledes firmaer i den gamle helstat opererede, ikke som hidtil ud fra offentlige arkiver, men set indefra. Som titlen afslører, er der ikke tale om en traditionel handelshistorisk analyse med vægt på profit og tab, handelens veje og genveje, men derimod et forsøg på en braudelsk totalhistorie i grænselandet mellem økonomisk og social historie med stærke indslag af familiehistorie, kvindehistorie og kønshistorie. Foruden selve handelshusene behandles slægten, husholdningen og forholdet til det omkringliggende samfund.